

De online serie *Lang zouden ze leven* vertelt de verhalen van oorlogsslachtoffers in verschillende tijden en conflicten. De filmpjes worden gepresenteerd door Lisa Wade, bekend van '13 in de Oorlog'. De filmpjes zijn als een digitaal monument voor iemand die wordt gemist. Het zijn indringende verhalen over moed, verzet, strijd en verraad.

Deze lesbrief geeft handvatten om met leerlingen in gesprek te gaan over verhalen van oorlog. De kijkvragen en opdrachten helpen leerlingen een verband te leggen met oorlogen nu.

Deze les sluit aan bij de leergebieden **burgerschap** en **wereldoriëntatie (geschiedenis)**.

Doelstellingen

- Leerlingen leren over verschillende aspecten van de Tweede Wereldoorlog en (vredes)missies.
- Leerlingen weten wat oorlogsslachtoffers zijn en leren verschillende verhalen van oorlogsslachtoffers kennen.
- Leerlingen kunnen verbanden leggen tussen thema's die zich in het verleden afspeelden en thema's van nu.

Lesonderdelen

Deze lesbrief bestaat uit verschillende lesonderdelen die op elkaar aansluiten, maar die ook los van elkaar ingezet kunnen worden. Dat biedt vrijheid om de les zelf – op maat – samen te stellen.

De lesinhoud bestaat uit:

- De videoportretten zijn te bekijken via www.basisonderwijs.oorlogsgravenstichting.nl. Elke video duurt tussen de 5 en 10 minuten. U kunt een video klassikaal bekijken of de leerlingen in groepjes verdelen en ze een video (naar keuze) laten kijken:
  1. Gerhard Badrian
  2. Gerrit Rakhorst
  3. Annick van Hardeveld
  4. Eric Ditmarsch
  5. Ibrahim Asem
  6. Lotte Adler
- Werkblad Kijkvragen - tijdens of gelijk na het kijken van de video vullen de leerlingen dit werkblad in, met als doel de inhoud van de video beter te begrijpen en om waar mogelijk een link te leggen tussen het verhaal uit de video en de tijd waarin zij nu leven.
- Werkblad Verwerkingsopdrachten - er zijn 5 verschillende verwerkingsopdrachten die de leerlingen in groepjes kunnen uitvoeren.

Let op: de keuze voor de verwerkingsopdracht kunt u zelf maken, maar deze keuze kunt u ook bij de leerlingen laten.

Lesopties en tijdsindicatie

Bij welke video's de leerlingen de kijkvragen en/of verwerkingsopdrachten maken kunt u zelf kiezen, maar deze keuze kunt u ook bij de leerlingen laten. Alle vragen en opdrachten zijn toepasbaar op iedere video. U kunt de les op drie verschillendemanieren samenstellen, dit is afhankelijk van de tijd die u beschikbaar heeft in uw lesprogramma.

- Videoportret bekijken → kijkvragen beantwoorden → tijdsindicatie: 25 minuten
- Videoportret bekijken → kijkvragen beantwoorden → 1 verwerkingsopdracht maken → tijdsindicatie: 60 minuten
- Videoportret bekijken → 1 verwerkingsopdracht maken → tijdsindicatie: 45 minuten.
Als u voor deze optie kiest, is het belangrijk om de vragen over de thema's die in de video een rol spelen eerst klassikaal te behandelen. De thema's hebben de leerlingen nodig om met de verwerkingsopdracht aan de slag te gaan.

Extra informatie over de video's

Elke video vertelt het verhaal van een oorlogsslachtoffer. Een groot deel van de verhalen speelt zich af in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. De geportretteerden zelf komen uit verschillende delen van de wereld: zo zijn er verhalen van soldaten uit andere landen die hier hielpen ons land te bevrijden. De video's worden gepresenteerd door Lisa Wade, die eerder voor Het Klokhuis de serie '13 in de Oorlog' maakte.

Benodigdheden

- Digibord en/of tablet, laptop of smartphone met een goede internetverbinding
- De video's op www.basisonderwijs.oorlogsgravenstichting.nl
- Deze lesbrief
- Geprinte werkbladen Kijkvragen: voor iedere leerling één (indien u dit lesonderdeel opneemt in uw les)
- Geprinte werkbladen Verwerkingsopdrachten: voor iedere leerling één (indien u dit lesonderdeel opneemt in uw les)

Let op: de verwerkingsopdrachten vragen soms om extra benodigdheden, deze staan bij de toelichting van dit lesonderdeel omschreven.

Vorbereiding

- Ga naar www.basisonderwijs.oorlogsgravenstichting.nl en selecteer de video's die u met de leerlingen wilt bekijken. U kunt deze keuze ook bij de leerlingen laten.
- Stel een les samen.
- Print de werkbladen die bij de samengestelde les horen.

Beschrijving lesonderdelen

Introductie

Duur: 5 minuten

Leid de les in door leerlingen wat vragen te stellen over oorlogsgraven:

- Wat zijn oorlogsgraven en wie liggen er begraven?
- Hoeveel oorlogsslachtoffers telt Nederland?
- Waarom is het belangrijk om de verhalen achter oorlogsgraven levend te houden?

Vertel: In Nederland zijn 180.000 mensen door de Oorlogsgravenstichting geregistreerd als oorlogsslachtoffer. Mannen, vrouwen en kinderen die hun leven verloren tijdens de Tweede Wereldoorlog of tijdens gewelddadige conflicten daarna, zoals in voormalig Nederlands-Indië en tijdens recente (vredes)missies. Elk graf heeft een eigen verhaal: wie was deze persoon, hoe is hij of zij om het leven gekomen? Door deze verhalen te vertellen komen we veel te weten over de oorlog.

De Oorlogsgravenstichting wil de herinnering aan deze mensen levend houden. Het is belangrijk om hun verhalen te delen, zodat we leren van de geschiedenis en ons realiseren wat een ander heeft betekend voor ons leven nu. Veel van deze mensen hebben eraan bijgedragen dat wij nu in vrijheid leven.

Vertel wat de leerlingen deze les gaan doen.

Let op: dit is afhankelijk van de les die u samenstelt.

Videoportret bekijken

Duur: 10 minuten

Let op: maakt u gebruik van de werkbladen Kijkvragen? Deel deze dan uit, zodat leerlingen die erbij kunnen houden als ze de video bekijken.

Kies een van de video's en bekijk deze klassikaal of deel de klas op in groepjes en laat elk groepje een andere video bekijken. Later in de les kunnen leerlingen verhalen uit de verschillende video's met elkaar delen.

Tip: op www.basisonderwijs.oorlogsgravenstichting.nl vindt u een korte samenvatting van alle video's.

Kijkvragen

Duur: 15 minuten

Tijdens of na het kijken van de video vullen leerlingen de vragen in. Onbekende woorden en vragen die ze niet kunnen beantwoorden, zoeken ze online op. Ze bespreken hun antwoorden vervolgens na met hun groepje. Loop rond om de groepjes te begeleiden en behandel de vragen eventueel klassikaal.

Verwerkingsopdrachten

Duur: 15 minuten

Let op: heeft u het lesonderdeel Kijkvragen overgeslagen? Begin dit lesonderdeel dan door aan de leerlingen te vragen welke thema's er in de video voorkwamen. Het antwoord hierop gebruiken ze bij de werkbladen Verwerkingsopdrachten. Help de leerlingen eventueel op weg door een passend thema te noemen. Denk aan thema's als: vrijheid, oorlog, verzet, discriminatie, diversiteit, ongelijkheid, vluchten, onderduiken, verraad, geweld, vrijheid van meningsuiting, vervolging, buitensluiting, dwangarbeid, machtsmisbruik, mensenrechten, helpen.

Verwerkingsopdracht Keuzes maken

Nodig: een werkblad per leerling, een groot vel papier per groepje en tekenmateriaal

De leerlingen volgen de stappen op het werkblad. Ze bespreken de keuze die de hoofdpersoon uit hun video gemaakt heeft. Belangrijke keuzes die de zes hoofdpersonen gemaakt hebben, zijn:

Gerhard Badrian: kiest ervoor om bij het verzet te gaan
Gerrit Rakhorst: wordt opgeroepen voor mobilisatie en geeft daar gehoor aan
Annick van Hardeveld: kiest ervoor om bij het verzet te gaan
Eric Ditmarsch: kiest ervoor jachtvlieger te worden en vecht vanuit Engeland mee om Nederland te bevrijden
Ibrahim Asem: kiest er als Syrische parachutist voor om mee te vechten in de Tweede Wereldoorlog
Lotte Adler: kiest ervoor bij haar zusje te blijven, terwijl ze ook kon onderduiken

De leerlingen bespreken met elkaar waarom ze denken dat juist deze keuze gemaakt is en wat die keuze ingewikkeld maakte. Helpende vragen daarbij zijn: Wat kunnen de gevolgen van deze keuze zijn? Wat wist de hoofdpersoon op dit moment wel of niet? Welke andere keuzes waren ook mogelijk en wat zouden de gevolgen daarvan zijn? Vervolgens tekenen de leerlingen hun hoofdpersoon op een groot vel papier. In gedachteschetsjes schrijven ze daar de overwegingen voor een bepaalde keuze bij. Is iedereen klaar? Laat ieder groepje kort aan de klas vertellen welke keuze hun hoofdpersoon maakte en waarom.

Verwerkingsopdracht Thema in beeld

Duur: 40 minuten

Nodig: een werkblad per leerling, toegang tot internet, oude folders en tijdschriften, een groot vel papier per groepje

De leerlingen kiezen een thema uit hun video. Ze overleggen samen of zoeken op wat dit woord betekent, wanneer je het woord gebruikt en of dit thema nu nog steeds actueel is. Ze bedenken hoe dit thema in hun eigen leven aanwezig is. Daarna gaan ze op internet, in tijdschriften en folders op zoek naar beelden die hierbij passen. Die beelden mogen ook abstract zijn. Helpende vragen om te associëren zijn: welke gebeurtenis in mijn leven past bij dit thema? Wat gebeurde er? Welk gevoel had ik voor die gebeurtenis? En daarna? Welke kleur past bij dat gevoel? Wanneer heb ik dat gevoel nog meer?

De leerlingen knippen alle beelden uit en plakken die op een groot vel.

Is iedereen klaar? Laat ieder groepje kort aan de klas vertellen welk thema ze hebben gekozen en wat dat voor hen betekent.

Verwerkingsopdracht Een bericht van toen

Duur: 30 minuten

Nodig: voor iedere leerling een werkblad en lijntjespapier om een brief op te schrijven

De leerlingen kiezen een moment waarop de hoofdpersoon uit de video een brief schrijft. Dat kan bijvoorbeeld de dag zijn waarop Ibrahim Asem als parachutist een eerste vlucht maakte over Nederland. Of de dag voor een belangrijke verzetsactie. Vervolgens bepalen de leerlingen aan wie de hoofdpersoon de brief schrijft. Ze overleggen wat de hoofdpersoon op dat moment zou schrijven. Daarbij denken ze aan wat er gebeurde, maar ook hoe de hoofdpersoon zich voelde en waar hij op hoopte. Vervolgens schrijft iedere leerling individueel een brief. Als iedereen klaar is kunnen de leerlingen hun brief voorlezen aan de klas.

Verwerkingsopdracht Zet je held op een podium

Duur: 40 minuten

Nodig: een werkblad per leerling, toegang tot internet, digitaal fotobewerkingsprogramma's en/of knutselmateriaal

De leerlingen kiezen een van de thema's uit hun video. Vervolgens zoeken ze in het nieuws een verhaal van nu dat hierbij past. Verwijs de leerlingen daarvoor bijvoorbeeld naar de website van Het Jeugdjournaal of Kidsweek. Ze zoeken uit wie de held is van het verhaal en verzamelen meer informatie over hem of haar. In het voorbeeld leggen we uit dat bij het thema verzet een held past als Greta Thunberg, omdat haar klimaatprotesten ook een vorm van verzet zijn. Maar bij dit thema past ook Zelensky die zich verzet tegen de inval van Rusland in Oekraïne. De leerlingen maken een monument voor hun gekozen held. Dat kunnen ze digitaal doen, met behulp van foto's, maar het kan ook met knutselmateriaal.

Is iedereen klaar? Maak met de klas een rondje langs alle monumenten en laat ieder groepje vertellen waarom deze held een podium verdient.

Verwerkingsopdracht Zoek het lichtpunt

Duur: 30 minuten

Nodig: een werkblad per leerling, toegang tot internet en een computer met een presentatieprogramma zoals PowerPoint

De leerlingen gaan in het nieuws van nu op zoek naar een verhaal van hoop. Verwijs de leerlingen daarvoor bijvoorbeeld naar de website van Het Jeugdjournaal of Kidsweek. Als ze dit gevonden hebben, beantwoorden ze de vragen die op hun werkblad staan. Vervolgens verzamelen ze teksten en beelden over dit verhaal. Deze verwerken ze in een online-presentatie. Als de presentatie af is, vertellen ze aan de hand hiervan aan de klas over hun eigen verhaal van hoop.